

Zaprimljeno: 13.05.2005
UDK: 343.9

KRETANJE BROJA PRIJAVLJENIH, OPTUŽENIH I OSUĐENIH OSOBA ZA KAZNENO DJELO SILOVANJA, UZ OSVRT NA SPECIFIČNOSTI DJELA

Martina Horvat
Vanja Jagetić
Ines Vrečko

SAŽETAK

Cilj ovog rada je steći bolji uvid u pristup hrvatskog zakonodavstva i drugih instanci kaznenom djelu silovanja, saznati posvećuje li se toj problematici adekvatna pozornost, ili je silovanje, kako navode neki autorilice (Regan, Kelly, 2003) zaista "zaboravljena tema". Kroz prikupljanje i sagledavanje nepotpunih statističkih podataka, kakvi su bili dostupni, o kretanju broja prijavljenih, optuženih i osuđenih osoba za kazneno djelo silovanja u Republici Hrvatskoj, i kroz sagledavanje specifičnosti procesuiranja djela, te uspoređivanjem podataka iz Hrvatske s istraživanjima provedenim u drugim zemljama Europe, uočavamo potrebu za nastavkom pozitivnih promjena u pristupu silovanju, koje se mogu pratiti u prethodnih dvadesetak godina. Zaključno su ponuđene neke smjernice za poboljšanje statusa žrtve silovanja u Republici Hrvatskoj.

ključne riječi: kazneno djelo silovanja, istraga, prijave i osude kaznenog djela silovanja

1. DEFINICIJA KAZNENOG DJELA SILOVANJA

Kazneno djelo silovanja opisano na slijedeći način u čl. 188 Kaznenog zakona (Pavišić, Veić 1998):

«Tko drugu osobu uporabom sile ili prijetnje da će izravno napasti na njezin život ili tijelo ili na život ili tijelo njoj bliske osobe prisili na spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina».

Silovanje, od kada je prepoznato i sankcionirano kao kazneno djelo, nije bilo lako definirati ni dokazati. Definicija silovanja je u Republici Hrvatskoj, kao i u mnogim razvijenim zemljama svijeta, kroz zadnjih dvadeset godina doživjela brojne promjene.

Donošenjem i stupanjem na snagu Kaznenog zakona od 1. siječnja 1998. godine u glavi XIV. KZ. - kaznena djela protiv spolne slobode i spolnog

ćudoređa učinjene su izmjene, građene na temeljnim principima slobode i prava čovjeka: ravnopravnost među spolovima (spolna neutralnost), sloboda spolnog samoodređenja i odlučivanja, opća zabrana nasilnih spolnih ponašanja, apsolutna i pojačana kaznenopravna zaštita osoba mlađih od četrnaest godina (djeteta) u području spolnog integriteta, maloljetne osobe (od 14 - 18 godine života) pojavljuju se kao subjekt kaznenopravne zaštite kontinuirano u više zakonskih opisa kaznenih djela, primjerenost zaštite i kažnjavanja u području spolnog ćudoređa temeljenog na općem interesu društvenog shvaćanja ćudoređa u području seksualnog ponašanja.

Sila ili prijetnja u zakonskom opisu kaznenog djela silovanja bitna su, konstitutivna obilježja. Prisila u funkciji sile ili prijetnje, ili oboje, uvjet je za počinjenje nasilnog spolnog odnošaja ili s njim izjednačene spolne radnje.

Počinitelj/ica ovog promatranog kaznenog djela, unesenim izmjenama u zakonski opis kaznenog djela silovanja od 1. siječnja 1998. godine, može biti svatko. Radi se o kaznenom djelu delicta communia. Temeljem prihvaćenog općeg načela

potpune izjednačenosti među spolovima u pogledu kaznenopravne zaštite njihovih spolnih sloboda (spolne neutralnosti) počinitelj, kao i žrtva kaznenog djela silovanja može biti ženska osoba, ali i muška osoba (Pavišić, Veić, 1998).

Tablica 1 Prikaz zakonskih promjena u anketiranim zemljama Europe		
	GODINA	ZAKONSKE PROMJENE
AUSTRIJA	1989	<ul style="list-style-type: none"> • promjene u terminologiji • rodno neutralan pristup • silovanje u braku • blaže definicije otpora • porast osuda u slučajevima koji imaju smrtnu posljedicu • proširena definicija samog djela (oblici penetracije)
	2001	
BELGIJA	1989	<ul style="list-style-type: none"> • nova definicija djela • rodno neutralan pristup
CIPAR	1994	<ul style="list-style-type: none"> • silovanje u braku • muškarci kao žrtve silovanja
	2001	
ENGLESKA I WALES	1993	<ul style="list-style-type: none"> • mogućnost optuživanja dječaka ispod 14 godina starosti • muškarci kao žrtve silovanja • silovanje u braku • optuženi ne smije ispitivati žrtvu • opća revizija zakonskih odredbi
	1991	
	1993/7, 1999	
	2003	
FINSKA	1998	<ul style="list-style-type: none"> • rodno neutralan pristup • potrebna manja razina prisile/prijetnje • nije više djelo protiv morala • tri stupnja težine za kaznena djela vezana za seksualni napad • progon po službenoj dužnosti za 2 teža stupnja KD
	1999	
NJEMAČKA	1997	<ul style="list-style-type: none"> • silovanje u braku • rodno neutralan pristup • proširena definicija koja uključuje iskorištavanje ranjivosti i/ili zavisnosti žrtve
GRČKA	1984	<ul style="list-style-type: none"> • proširena definicija na seksualno uznemiravanje i napad
MAĐARSKA	1997	<ul style="list-style-type: none"> • silovanje u braku • rodno neutralan pristup
ISLAND	1992	<ul style="list-style-type: none"> • proširena definicija
IRSKA	1981	<ul style="list-style-type: none"> • seksualna prošlost žrtve ne može služiti kao dokaz • silovanje u braku • proširena definicija (oblici penetracije) • daljnje proširenje definicije • optuženi mogu biti dječaci ispod 14 godina starosti
	1990	

(Regan, Kelly, 2003)

Iz gore navedenog vidljivo je da su promjene u zakonodavstvima većine anketiranih zemalja analogne s promjenama pristupa ovom kaznenom djelu i u Hrvatskoj.

Najvažnije promjene tijekom proteklih 20 godina obuhvaćaju:

- proširenu definiciju (svi oblici penetracije spolnim organom i drugim objektima);
- priznavanje silovanja u braku kao kaznenog djela;
- rodno neutralan pristup (žrtvi i počinitelju/ici).

2. CILJ RADA

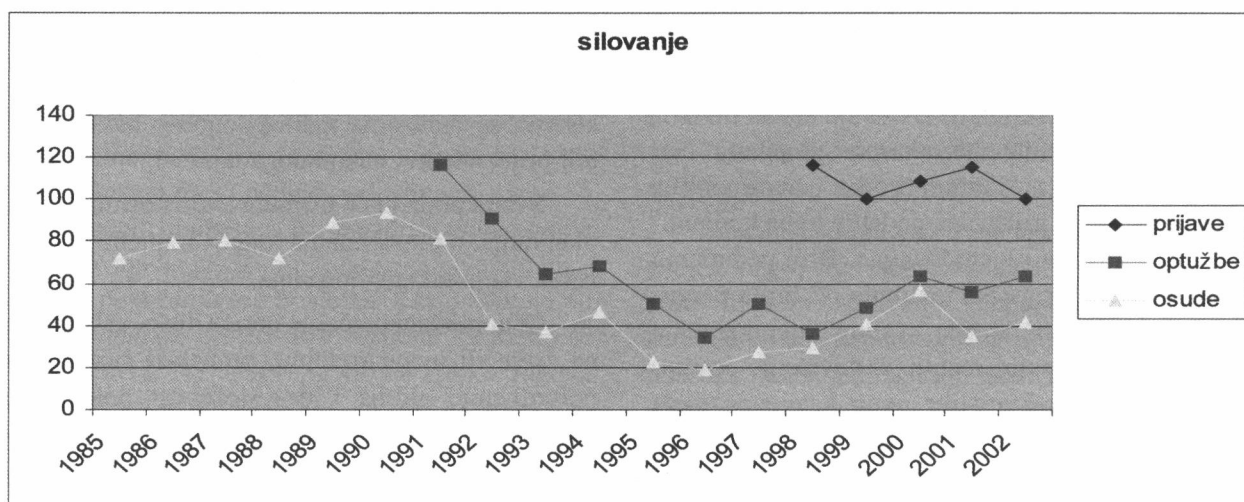
Autorice Regan i Kelly provele su istraživanja 2001. i 2003. godine, u kojima se bave silovanjem kao «zaboravljenom temom» (Regan, Kelly, 2003). Cilj istraživanja bio je ojačati veze između nevladinih organizacija koje se bave ovom problematikom. Anketirana su Ministarstva pravosuđa 35 zemalja, a kroz upitnike se između ostalog tražio

i broj prijavljenih, procesuiranih i osuđenih osoba za kazneno djelo silovanja u periodu između 1977. i 2001. godine. Tek pet zemalja (Finska, Njemačka, Irska, Škotska, Češka) je imalo potpune podatke, što ukazuje na nedovoljno praćenje pojave, tj. kretanja kaznenog djela. Autorice su na temelju dobivenih (uglavnom nepotpunih) podataka zaključile da su stope prijavljivanja kaznenog djela silovanja u opadanju, te da je potrebno posvetiti dodatnu pažnju problemu silovanja u svim zemljama Europe.

Cilj ovog rada je prikupljanje podataka o prijavljenim, optuženim i osuđenim počiniteljima kaznenog djela silovanja u Republici Hrvatskoj. Ti podaci će biti prikazani na način na koji je to zamišljeno istraživanjem navedenih autorica, da bi se Hrvatska mogla smjestiti u europski kontekst, i da bi se dobiveni podaci mogli uspoređivati s onima iz drugih zemalja.

Iz prikupljenih podataka može se dobiti i bolji uvid u pristup ovom kaznenom djelu od strane hrvatske policije i pravosuđa, te saznati je li u širem društvenom kontekstu ova tema stvarno «zaboravljena».

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
prijave									
optužbe							116	91	64
osude	72	79	80	72	89	94	81	41	37
	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
prijave					116	100	109	115	100
optužbe	68	50	34	50	36	48	63	56	63
osude	46	23	19	27	29	41	57	35	42

Podaci su prikupljeni za razdoblje između 1985. i 2002. Raniji podaci nisu bili dostupni u Državnom zavodu za statistiku. Iz priloženih statističkih podataka vidljivo je da je broj prijava prilično ujednačen, uglavnom iznad 100 prijava godišnje.

Blaži pad broja podnesenih kaznenih prijava zabilježen je 1998. na 1999., a zatim porast broja prijava u 2000. godini u odnosu na 1999. godinu. To se može tumačiti ne samo značajnim izmjenama koje su se dogodile u zakonskom opisu tog kaznenog djela, usvajanjem i stupanjem na snagu Kaznenog zakona od 1. siječnja 1998. godine, već i određenim pojačanim senzibilitetom građana na kazneno djelo silovanja. Nakon 2001. usporio se porast prijava. Što se tiče broja podignutih optužnica, vidljivo je da je njih uvijek manje nego prijava. Nagli pad podignutih optužnica bilježi se 1993. kada ih je oko 60, u odnosu na 1991 godinu, kada ih je bilo oko 120. Najmanje optuženih za kazneno djelo silovanja je zabilježeno 1996 (manje od 40). Broj osuda je znatno niži od broja prijava. Najmanji broj osuda izrečen je 1996. Te godine je bilo oko 20 osuda. Najviše se osuda bilježi 1990. godine. U 2000. godini broj osuda raste u odnosu na prethodne godine i približava se broju optužbi. Uspoređivanje podataka o prijavljenim počiniteljima kaznenog djela silovanja s Analitičkog odjela MUP-a RH (Vrečko, 2003) i Državnog zavoda za statistiku pokazali su međusobnu neusklađenost. U svrhu ovog istraživanja korišteni su podaci Državnog zavoda za statistiku, međutim, za period do 1998. godine podaci o prijavljenim počiniteljima nisu ni prikupljeni. Može se pretpostaviti da se nedovoljna pažnja posvećivala kretanju stope ovog kaznenog djela, pa tako i omjeru između broja prijava i osuda u navedenom periodu. Zanimljivo pitanje koje i dalje ostaje otvoreno je to koji faktori utječu na nedonošenje optužbi za kazneno djelo silovanja.

Pored dobivenih podataka postoji pitanje oko nagađanja opsega "tamne brojke" ovog oblika delikta nasilja jer prikazane podatke treba komentirati kao nedovoljno vjerodostojne. Broj počinjenih kaznenih djela uvijek se razlikuje od broja pravomoćno osuđenih osoba (zbog neotkrivanja počinitelja, procesnih smetnji za dovršenje postupka i sl.), a i karakteristike ovog kaznenog djela upućuju kako je silovanje daleko veći problem i puno intenzivniji delikt nasilja od onog što se može zaključiti i vidjeti iz službenih statistika.

3. PREPREKE PROCESUIRANJU KAZNENOG DJELA SILOVANJA

Ovisno o pristupu kaznenom djelu silovanja postoje različite prepreke donošenju optužbi. S namjerom kategorizacije osnovnih razloga nedonošenja optužbe autorice Regan i Kelly (2003) tražile su od Ministarstva pravosuđa 35 zemalja da sami procjene razloge, ovisno o specifičnostima različitih zakonodavstava ali i o cjelokupnom društvenom stavu i vremenskom kontekstu u kojem je anketiranje provedeno.

4. ELEMENTI KRIMINALISTIČKE OBRADE SILOVANJA

Iskustva iz prakse ukazuju na složenost problematike istraživanja te dokazivanja kaznenog djela silovanja. Razloga za to ima mnogo. Delikt je u pravilu izvršen bez svjedoka, te zbog toga često od odluke žrtve ovisi hoće li prijaviti događaj i time inicirati djelatnost policije. Prema statističkim podacima u Republici Hrvatskoj se u preko 80% slučajeva za kazneno djelo silovanja saznaje prijavom od strane žrtve (Vrečko, 2003). Stoga žrtvi treba posvetiti posebnu pažnju, budući se radi o osobi koja je povrijeđena, kako fizički, tako i psihički, te treba iskazati razumijevanje za specifičnost situacije u kojoj se našla. Žrtva je često jedini/a svjedok/inja događaja i izvor preliminarnih saznanja o samom djelu. Od njene spremnosti i sposobnosti za sudjelovanje u razgovoru ovisi hoće li i koliko će saznanja kriminalisti pribaviti, a samim tim prvi razgovor bitno utječe na uspješnost kriminalističke obrade. Pitanja na koja treba nastojati dobiti odgovor vezana su za mjesto događaja, vrijeme, način izvršenja, okolnosti koje su prethodile napadu, činjenice koje ukazuju na identitet počinitelja i dr. Ukoliko je između žrtve i počinitelja bilo kontakta i prije izvršenja djela, utvrđuje se o kakvim se odnosima radilo, odnosno kakvi su oni bili prije, a kakvi nakon događaja.

Sve to pomoći će usmjeravanju i osmišljavanju planiranja i poduzimanja odgovarajućih radnji u istraživanju takvog događaja.

Osumnjičeni najčešće poriče djelo, vrši pritisak na žrtvu ili njenu rodbinu, pronalazi svjedoke za potvrđivanje alibija i dr. Složenost dokazivanja nadalje pojačava i nemogućnost kompletiranja medicinske dokumentacije, vremensko odlaganje prijavljivanja događaja, kao i mnogi drugi razlozi.

Tablica 3 Razlozi neoptuživanja kod kaznenog djela silovanja	
RAZLOZI NEDONOŠENJA OPTUŽBI KD SILOVANJA	MINISTARSTVA PRAVOSUĐA
nedovoljni dokazi/teret dokazivanja/nepostojanje dokaza	Cipar, Češka, Finska, Mađarska, Island, Slovenija, Španjolska, Švedska, Švicarska
vrlo rijetke prijave silovanja	Engleska, Njemačka, Portugal, Rumunjska, Španjolska
žrtva se povlači iz postupka	Finska, Njemačka, Mađarska, Švedska
neadekvatan pristup i nedostatak znanja policije	Belgija, Finska, Latvija
nepovjerenje prema žrtvi/okrivljavanje žrtve prijetnje navodnog počinitelja koji je član obitelji/	Mađarska, Malta, Latvija
žrtva je u situaciji konflikta - podijeljene motivacije	Njemačka, Portugal, Španjolska
žrtvi je teško suočavanje s pravnim sustavom nedostatak instanci koje bi se bavile "prvom reakcijom"	Češka, Grčka
na silovanje / nedostatak podrške za žrtvu	Engleska, Mađarska, Švedska
teškoće u procjeni kredibiliteta žrtve/vjerodostojnosti svjedočenja dug vremenski period između trenutka počinjenja djela i prijave policiji,	Njemačka, Slovenija, Španjolska
što uključuje i gubitak dijela dokaza	Irska, Španjolska
neadekvatan pravni postupak nedostaci u forenzičkoj obradi/ medicinskim	Mađarska, Češka
institucijama i opremljenosti	Belgija, Latvija, Malta
neidentifikacija počinitelja	Island
vrlo dug sudski postupak	Irska
slaba svijest o kaznenom djelu u općoj populaciji/javnosti	Slovenija
ograničeni poticaji za tužitelje	Engleska

(Regan, Kelly, 2003)

Zbog svega navedenog uvjetuje se posebna angažiranost i aktivnost policije u istražnom postupku, kao i određenu specifičnost djelovanja pri istraživanju delikata te prirode (Modly, 1996).

Naročito veliku važnost pri razjašnjavanju kaznenog djela silovanja ima izvođenje očevida. Unatoč tome, podaci za razdoblje unazad do 1975. godine ukazuju da se očevid poduzimao u samo 35 % prijavljenih slučajeva. Isti postotak svakako nije zadovoljavajući i zasigurno je da u praksi treba inzistirati na povećanju tog postotka. Čak i kada je od samog događaja prošlo duže vrijeme, korisno je izvršiti očevid. Tek tada će se vidjeti koliko tragova je moguće pronaći, a također će biti moguće tom prilikom izvršiti misaonu rekonstrukciju događaja i utvrditi odgovaraju li činjenice iznesene po prijavljivanju onim utvrđenim na mjestu događaja.

Općenito prevladava stav da su policijski djelatnici dosta ravnodušni prema žrtvi silovanja te da je čak na neki način optužuju da je sama uzrokovala silovanje. Takvi stavovi mogu utjecati negativno na same žrtve silovanja, tako da one često odlučuju ne prijaviti zločin upravo iz straha od policijskih stavova i mišljenja spram ovih delikata, te posebice spram njih kao žrtvi (Vrečko, 2003).

Značajnu ulogu ima i način obavljanja obavijesnog razgovora i ispitivanja žrtve. Naime, žrtve se često tijekom ispitivanja suočavaju sa izraženim sumnjama u vjerodostojnost njihova iskaza što, posebno nakon jednog traumatizirajućeg doživljaja, dovodi do **sekundarne viktimizacije**. Samim time s pravom se treba pribojavati da će broj prijava ovih delikata opadati dok će istovremeno rasti njihova tamna brojka. Ova skepsa prema žrtvi

fenomen je koji je rasprostranjen, ne samo među redovima djelatnika policije, već i među žrtvinim prijateljima, poznanicima ponekad čak i roditeljima, što sve dodatno utječe na žrtvu da ona dvostruko osjetljivije reagira na "tonove" policijskih djelatnika (Modly, 1996).

Neadekvatan pristup žrtvi rezultat je nedostatne edukacije djelatnika i brojnih mitova o ovoj tematici ("fina dama ne može biti silovana", "da nije tražila ne bi ni dobila", "izazivala je svojom odjećom", "mnoge prijave silovanja su neosnovane tj. lažne" itd.). Bilo bi poželjno omogućiti djelatnicima koji se susreću s ovim deliktima dodatnu edukaciju, kako bi bili bolje upoznati sa specifičnostima kaznenog djela i s važnošću pravilnog, objektivnog i pažljivog pristupa žrtvi. Time bi se našlo manje prostora za mnogobrojne mitove koje je teško iskorijeniti i koji utječu na stvaranje predrasuda i prejudicirajućih stavova među djelatnicima policije (Vrečko, 2003).

Također u interesu je policije da se broj prijava ovih delikata poveća te da se istovremeno tamna brojka istih smanji.

5. ELEMENTI KAZNENOG POSTUPKA

Silovanje je kazneno djelo protiv države u smislu da država pokreće postupak protiv počinitelja (Krapac, 1998). Žrtva postaje samo svjedok/inja da je djelo počinjeno i na taj način je cijeli pravni proces izvan njezine kontrole. Iako se djelo prvenstveno prijavljuje policiji, državno odvjetništvo je to koje vodi cijeli postupak iz faze u fazu, odlučuje ima li dovoljno elemenata za progon ili ne, kakva će biti kvalifikacija djela, a također može odustati u toku postupka (prekinuti ga). Hoće li optužnica biti podignuta i kako će se voditi postupak žrtvu nitko ne konzultira, ona nema dovoljno informacija u kojoj je fazi postupak, teško da može ikome nadležnom i prići (osim u policiji inspektor/ici koji je primio prijavu), a kamoli na bilo koji način utjecati na to što se dešava. Iako će u postupku sudjelovati državni odvjetnici koji zastupaju optužbu, žrtva ih ne može birati, niti je vjerojatno da će ih puno viđati do početka suđenja.

U nekim zemljama, npr. Škotskoj, je moguće podnijeti privatnu tužbu (građanska parnica, za naknadu štete).

Elementi koji otežavaju donošenje presude (Kolarec, Pamuković i sur., 2003):

- **Nedostatak materijalnih dokaza**

Osim iskaza žrtve, optužbu je potrebno poduprijeti materijalnim dokazima. Materijalni dokazi podrazumijevaju forenzičke nalaze liječnika, fotografije povreda, poderanu odjeću i sl. Samo izjava, bez podupirućih dokaza, nije dovoljna da se optužba za silovanje održi. Policija vrlo često neće ni podnijeti prijavu ako nema takvih dokaza.

- **Dugotrajnost postupka**

Zbog dugotrajnosti postupka dolazi do sekundarne viktimizacije žrtve. Ona je primorana svjedočiti nakon izuzetno dugog vremenskog perioda. Vrlo dug postupak kojeg susrećemo u današnjoj praksi (pa i prateća neizvjesnost ishoda) nije u skladu s načelom zaštite građana/ki od strane Republike Hrvatske.

- **Odnos prema žrtvi (stav policije i općenita društvena stigmatizacija)**

Žrtva može imati osjećaj da se sudi njoj. U našem zakonu ne postoji, kao u engleskom na primjer, odredba koja izričito kaže: "Silovanoj osobi ne smiju se postavljati nikakva pitanja o njezinoj seksualnoj prošlosti - osim kada to sudac posebno odobri". Seksualna prošlost i ginekološka anamneza se u postupku mogu pokušati iskoristiti kako bi umanjili vjerodostojnost izjave i potvrdili ukoričene predrasude. S obzirom na društveni kontekst kojim se odgovornost za počinjeno kazneno djelo često prebacuje na žrtvu ne treba čuditi nesprijetnost žrtve na prijavljivanje.

6. PREPORUKE ZA POBOLJŠANJE POLOŽAJA ŽRTAVA SEKSUALNOG NASILJA

U tretmanu žrtava seksualnog nasilja potrebne su sljedeće promjene (Kolarec, Pamuković i sur., 2003):

- Mehanizam zaštite oštećene osobe: apsolutna tajnost adrese, te drugih informacija koje bi joj mogle naškoditi, ukoliko se saznaju
- Žrtvu ne treba ispitivati o aspektima njenog privatnog života (ugl. seksualnoj prošlosti), osim ako to sudac/tkinja posebno ne odobri
- Osiguravanje besplatnih odvjetnika/ca za zastupanje žrtava
- Omogućavanje korištenja tehničke opreme

tokom kaznenog postupka (npr. video - zid i slično), ako žrtva tako želi a neovisno o njenoj dobi i ostalim karakteristikama, da bi se žrtvi olakšalo svjedočenje

- Potrebno je osigurati pravomoćno dovršavanje postupka za kazneno djelo silovanja u roku od najviše 2 godine
- Omogućiti davanje iskaza policiji u vlastitom domu, bolnici, skloništu, kriznom centru
- Utvrditi obavezu policije da osigura uvjete u kojima žrtva može prijaviti silovanje policajki, ako to želi (policija mora nuditi tu mogućnost)
- Mogućnost podizanja privatne tužbe, građanske parnice

Osim navedenog, potrebno je osnovati Krizni centar za žrtve silovanja, koji bi radio 24 sata, a bio bi financiran od države. Također je potrebna izuzetno dobra suradnja tog centra i Odvjetničke komore.

7. LITERATURA

Kolarec, Đ., Pamuković, N. i sur. (2003) : Preporuke za poboljšanje pravnog položaja žena žrtava seksualnog nasilja, Centar za žene žrtve rata i Ženska mreža Hrvatske, interna dokumentacija.

Krapac, D., (1998): Zakon o kaznenom postupku i drugi izvori hrvatskog kaznenog postupovnog prava. Zagreb, Targa.

Kelly, L., Regan, L., (2003): Rape: Still a forgotten issue. Briefing document for strengthening the linkages - consolidating the European Network Project. London Metropolitan University.

Modly, D., (1996): Metodika istraživanja silovanja. Zagreb, MUP RH.

Pavišić, B., Veić, P., (1998): Komentar Kaznenog zakona. Zagreb, MUP RH.

Vrečko, I., (2003): Traseologija kod kaznenog djela silovanja. diplomski rad, MUP, Policijska akademija , Visoka policijska škola

DATA ON REPORTED, ACCUSED AND CONVICTED RAPISTS, WITH REGARD TO CRIME MODALITIES

Summary

The aim of this paper is to attain a clearer perspective of the general attitude towards rape in Croatia. Some authors (Regan, Kelly, 2003) have recently mentioned that the crime of rape is becoming "The Forgotten Issue" in 21st Century Europe. This paper is trying to present a viewpoint of current strategies applied to this problem, and a brief overview of the way it has changed during the last 20 years. Namely, we try to establish whether the subject in question is given adequate attention by the legislative, the police and other instances, stressing some difficulties and reviewing available statistics. We charted information on attrition rates, using available data concerning reported, prosecuted and convicted cases of rape. As a conclusion a listing of possible future procedural reforms is given.

Key words: the crime of rape, interrogation, reporting prosecuting and convicting rape cases